

САВРЕМЕНИ СВЕТ И ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

Када говоримо о савременом свету и о Цркви у њему, као и о њиховом односу и евентуалним проблемима који постоје између њих, често пренебрегавамо питања као што су на пример: шта чини суштину како савременог света тако и Цркве, тј. који су њихови корени из којих они израстају. Нама се чини да без идентификације ових корена нећемо моћи да схватимо нити суштину савремене цивилизације, нити пак суштину Црквеног начина живота. А без тога немогуће је и идентификовати проблеме који постоје у њиховом односу једно са другим, а камоли те проблеме превазићи. Зато ћемо се у овом кратком чланку осврнути на следећа питања: шта је то савремени свет и где су његови корени настанка? Који су то проблеми са којима се данас суочава црквени човек, народ Божији у савременом свету а зарад начина живота кога је створио овај савремени свет? Како се ти проблеми могу превазићи кад је у питању, пре свега црквени човек, а затим и сваки човек уопште? Каква је улога Православне Цркве у стварању једног посебног начина живота и у ком односу она стоји са модерном културом?

Ова су питања на која ћемо покушати да одговоримо у овом чланку, не претендујући, наравно, да свако од њих исцрпимо до краја. Тим пре, што је циљ овога чланка да укаже на главне проблеме савременог човека, независно од тога да ли је он Црквен или не и да да основне смернице за евентуално њихово превазилажење.

ИСТОРИЈСКИ КОРЕНИ САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Када говоримо о савременом свету у односу на прошли свакако да имамо у виду развојне фазе људске културе. Међутим, оно што улази у темељ сваке од ових фаза или периода људског живљења су свакако поједини крупни историјски догађаји који су и омеђили ове периоде. Уосталом, сама подела историје на периоде и даје човеку право да се критички осврне на своје стваралаштво које није ништа друго до историјско догађање. И не само да се критички осврне, у смислу историографске анализе појединих периода људске историје, већ много vise од тога: да заузимањем одређеног става према прошлим догађајима дела и ствара садашњост, односно утиче на обликовање будућности. Јер, човек је историјско биће а то подразумева да он на основу предања, тј. на основу пуне свесности о прошлости гради будућност. Међутим, који су то историјски догађаји који представљају корене савремене цивилизације?

Када говоримо о савременој цивилизацији прво што би требало напоменути то је да се савремени начин живота поистовећује са Западном културом. Тачније,

савремени свет се идентификује са географским простором где су тековине савремене цивилизације и настале, а то је Западна Европа. Наравно, постоје данас и друге цивилизације, али у свести нашег човека и не само нашег, западна цивилизација представља прототип савременог начина живота. Дакле, какав је то савремени начин живота и где су његови корени настанка?

Ма колико звучало парадоксално савремену цивилизацију западног типа су, поред светских догађања, определила и Црквена. То уосталом и није никакав парадокс, ако се има на уму да су свет и Црква две нераздвојиве компоненте које обликују живот. И то, како живот света тако и живот Цркве. Наравно са свим разликама које постоје између света и Цркве. Јер, ако свет има своју историју која зависи искључиво од људског фактора и његове делатности, историја Цркве је богочовечанска, делатност Бога и човека. Међутим, ова разлика не умањује чињеницу да су ове две историје у тесној вези једна са другом и понекад апсолутно утичу на стварање како светске тако и Црквене. Примера ради: појава Хришћанства је битно утицала на новију светску историју, али је и гоњење Цркве, као и дозвола да она може слободно да дела (Милански едикт) од стране Римске империје, одлучујуће утицала на живот и учење Цркве. Пример Бизантије је очигледан доказ за узајамни утицај Цркве и света једно на друго у стварању једне цивилизације, као сто је и пресељење седишта Римског Царства из Рима у Визант битно утицало на формирање Црквеног живота на Западу(1)

Дакле, јединствени догађај који је на неки начин и највећи међу догађајима који су ушли као темељ у стварању савремене цивилизације је појава Хришћанства. Зато нико не може данас да порекне чињеницу да је западна култура у основи хришћанска. Међутим, овде би требало посебно нагласити да је Хришћанство посебно живљено и тумачено на Западу, тј. у такозваном западном делу римске империје, а посебно на Истоку. И то опет у контексту са предањем која су била доминантна и специфична у сваком од ових делова једне јединствене империје.

Наиме, Хришћанство које је у себи првенствено носило идеју о спасењу човека и света од смрти као долазак једног будућег Царства Божијег на земљу, по сведочењу првих западних хришћанских писаца, примљено је на Западу као скуп етичких закона којима се остварује ова идеја. Дакле, практичним животом човек остварује спасење. Ово је имало за последицу да је Хришћанство преточено у норме које имају божански карактер и као такве се налазе у основи остварења Царства небеског на земљи. И зато, оно сто се назива Хришћанском Црквом, по западном тумачењу, није ништа друго до скуп ових непролазних божанских закона на којима се оснива живот сваког појединог човека.

Овакво схватање Хришћанства није настало без утицаја ранијег предања и начина живота овога дела света, тј. латинског говорног подручја које је укључивало поред латинског средоземља и северну Африку. Јер, познато је да су латини били људи од закона и норми. Наиме читав друштвени живот је уређен на такав начин да је он почивао на законима који су са своје стране осигуравали само постојање човека. Зато није нимало чудно да су управо Римљани са својим правом били државотворци, тј. оснивачи државе у њеном данашњем изгледу. А држава је једино могла да постоји ако су у њој поштовани закони који опет, да би били поштовани, требали су да имају трајни ауторитет. И то, да поновимо, није било само значајно за законе по себи, и постојање државе; закони и држава су овде представљали основу самог постојања човека, као што су одређивали и сам његов идентитет.(2) То је уосталом и данас доминантно, да је држава оквир у коме се једино може постојати и у односу на њу се неко и идентификује да постоји, а затим и то ко је и шта је, те сама помисао на могућност пропасти државе има код људи за последицу страх од расула и пропасти.

Међутим, није само ова врста закона битно утицала на стварање једне искривљене слике о Хришћанству. У веку када је пропало Западно римско царство, а под овим треба разумети пре свега пропаст и обезвређење дотадашњих закона и норми на којима је почивао живот и култура овога дела света, јавља се један човек бл. Августин који даје једну нову оријентацију пре свега у схватању хришћанства, а затим и уопште западној мисли и култури. Он упућује човека да се окрене себи и унутар своје душе нађе оне мрачне и неистражљиве дубине на којима треба да оснује и свој идентитет и своју веру у Бога, али и сигурност у замену за светом и његовим законима који пролазе.(3) Јер, заиста у овој епохи када се римски свет рушио под најездом варварских, германских племена (Романус орбис руит), када су се тачније његови закони русили, једини прихватљив ослонац за неповредиви идентитет једног човека био је Августинов предлог. Сам човек и његове душевне силе постао је не само извор за целокупну теологију, учење о Богу и спасењу, него и своје идентитету и сигурности, спасења. На овај начин, Августин поставља додатни темељ Западној мисли и култури, инспиришући велике покрете као што су романтизам, егзистенцијализам, али и утемељује како Римокатоличку теологију, тако и њој супротни Протестантизам.

Доследни настављачи августиновске мисли биће не само Западни католички теолози већ и условно речено световни мислиоци као што је његов савременик Боеције и касније Декарт, као и многи други мислиоци који ће кроз средњовековни схоластицизам и Аристотелову логику, која је коришћена искључиво као вежбање људског ума и његових способности у проналажењу

све новијих и новијих философских система,(4) коначно утврдити идентитет човека на његовој индивидуалној логичкој мисли: согито ерго сум, и тако поставити основу за стварање савремене западне цивилизације.

Бек Просвећености који ће бити логичка последица августиновског учења, постаће духовна платформа на којој је створена савремена западна цивилизација са свим њеним димензијама почевши од теологије, начина живота до науке и технике, тј. технологије. А основни принципи Рационализма су следећи: 1) Апсолутна доминација људског ума. 2) Приоритет јединке, индивидуе у односу на заједницу и остали свет. 3) У односу на претходна два нагли развој психологије као науке која се бави анализом индивидуе и њеног искуства. Ако анализирамо све домене савремене европске цивилизације констатоваћемо са запањујућом прецизношћу да су сви они постављени на основу принципа које је поставио овај период Просвећености.

Да почнемо најпре са теологијом. Будући да је људски ум мерило свега онога стоје реално и истинито, чудо, вера у нешто сто надмаша видљиви свет и сто је несместиво у логичке категорије, а сто припада религији, морало је бити проглашено непостојећим, неистинитим. Ако је и поред тога теологија хтела да постоји, морала је да нађе логичка објашњења и доказе да постоји Бог. Скола у којој је управо људски ум царовао постала је у овом периоду Просвећености светилиште људског ума и као таква противстављена је свим дотадашњим начинима стицања знања, а понајпре и најоштрије противстављена је Цркви. Ово је иницирало посебни вид теологије, такозвану Апологетику која је и сама будући основана на логичким категоријама изгубила свој животни смисао. Црква је и сама оснивала школе у којима је управо на исти начин као сто су то заговарали француски енциклопедисти подвргла испитивању своју сопствену теологију, свдећи је тако на сушичаву рационалистичку доктрину и идеологију.

Човек је сам постао мерило истине управо због тога сто је поседовао ум, и због тога није имао потребе ни за каквим ауторитетом који би га водили ка истини. Тако се јавило толико истина колико и људи те је због тога Католичка Црква била принуђена да једног човека прогласи непогрешивим мерилем истине, Папу.

Развој психологије која се бавила анализом човека и његових душевних стања учинио је да теологија буде скуп норми и радњи које су имале за циљ стварање душевно уравнотежених индивидуа. У ту сврху Св. Тајне су постале радње за појединце које су имале за циљ да их душевно смире.

Једном речју Хришћанство на западу је престало да постоји као Црква, постало је идеологија, и зато је неминовно дошло до стварања онога што данас називамо Протестантизмом.

Сто се пак тиче науке она се развија као плод делатности човека индивидуе која мисли, као највеће вредности у свету, у односу на свет који је објект истраживања за људски ум. Свет је третиран управо као објективна и логичка датост који зато и постоји да ту логичност његову открије и искористи човек који једино и има ту моћ логичног расуђивања. На основу тога наука се развија у том правцу да задовољи човека и послужи му у крајњој линији у његовом постизању душевног мира и равнотеже. Почевши од медицине па све до технике све ове науке су постављене на рационалистичким принципима и слуге истом циљу: задовољењу човека као јединке. Ради лакшег остваривања овог циља дошло је до разбијања науке на уске специјалности, што је резултирало цестом појавом противречности у крилу саме науке а то је имало катастрофалне последице по читав еколошки систем.

Сто се пак тиче уметности савременог света она можда најречитије сведочи о коренима савремене цивилизације. Наиме, уметност као продукт унутрашњих осећања човека као индивидуе исцрпљује се у спољашњој отмености и логичким, пропорционалним односима појединих, делова а све у циљу да би изазвал? осећање задовољства код човека и допринела свеукупној срећи човека.

Техника се развија на сасвим истим логичким принципима и служи истом циљу: стварању раја на земљи који подразумева уживање појединца.

Цак се и друштвени системи тако организују: као скуп јединки у један колектив како би се њихове умне способности сто боље искористиле а у циљу стварања задовољства за сваку људску индивидуу. Све сто се овоме противи и сто се у овај систем не уклапа проглашавано је назадним и параноидним. И ма колико се радило о различитим друштвеним системима сви су они створени на истим горе наведеним принципима. Сви ови чиниоци заједно укључујући ту и теологију западног типа створили су ову данашњу савремену цивилизацију и начин живота људи следствено њој. Да се укратко осврнемо на њене тековине.

Процват науке и технике који је везан управо за ову епоху рационализма, где су остварена таква открића као што је парна машина, телефон, телеграф, авион, радио и телевизија, створио је сасвим један нов начин живота а то је градска средина. Најпре се стварају индустријски центри у којима се истражује и открива а затим и конструише оно што је откривено. То потребује све веће групе људи који на крају да би лакше долазили до фабрика у којима раде стварају велике насеобине, данашње велеградове. У њима настаје страховита трка за сто

већом производњом свега онога сто може да усрећи сто већи број људи, а ово је опет повезано са све новим и новим прохтевима човека сто истовремено ствара и потрошачко друштво али и друштво које све vise и безочније израбљује све оно сто окружује ту јадну и све несрећнију јединку која се зове човек. Људи по градовима постају све отуђенији једно од другог да би на крају постали апсолутно анонимни. У тој анонимности није им ништа друго преостало него да се брину како це обезбедити пре свега уживање себи а у најбољем случају и својим најближим. С друге стране та анонимност отворила је простор да се за обезбеђење средстава за уживање користе сва могућа средства. Зато у оваквим срединама све vise расте криминал и све могуће опције неприродног начина живота.

Упоредо са овим стварима се јавља и један посебан вид хришћанства које се исцрпљује у испуњењу моралних норми и задовољењу индивидуалних религијских потреба човека. Сто је још најгоре хришћани воде један двојни живот, један који се тиче односа са другим хришћанима и један кад остану сами као анонимна бића.

Последице овакве цивилизације сагледане кроз призму XX века су катастрофалне. Два светска рата и застрашујући еколошки проблем који све vise прети да прерасте у свесветску катастрофу.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОСЛАВНОГ ЧОВЕКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Да бисмо могли да предочимо основне проблеме који се јављају у животу једног Православног Хришћанина који живи у једном оваквом свету, морамо најпре да видимо који је то Православни начин живота и које су основне разлике овог у односу на савремени, Западни начин живота који је сад већ доминантан и на просторима који су некад сматрани Православним.

За разлику од Западног начина схватања Хришћанства, оно је на Истоку прихваћено пре свега као Црква. То значи да је целокупни црквени живот био израз заједништва, и да је све оно сто се тичало живота сваког човека као појединца нераскидиво било повезано са другим члановима заједнице. Овоме као доказ можемо навести безброј примера: вера човека у Бога није била индивидуална, његова приватна ствар. Он је ту веру исповедао и изражавао пре свега у Литургијској заједници. Сва славља у Цркви, као и жалости, су били израз читаве заједнице. Човек је био лично, онтолошки везан за литургијску заједницу из које је извирао и његов идентитет: ко је он.

С друге стране однос човека према другом човеку и свету којим је био окружен био је лицни. То значи да је човек себе видео не као независну јединку у односу

на њих, већ као неодвојиви део њихов са чијим падом и он пада или се са њима и одржава у постојању.

У том контексту развијена је и целокупна цивилизација, наука и техника, ције је основно обележје било управо овај горе наведени лични однос са светом. Дакле, не ради се о неспособности Православне заједнице, како то желе многи да покажу, да учини оно што је на Западу учињено, већ о сасвим једном другачијем односу према животу који се темељио на подвижништву одржања љубави према човеку и свету. Јер основни чинилац оваквог начина живота у заједништву је управо била љубав, тј. слобода. И то због тога што је човек, али и целокупни свет посматран кроз Литургију и у Литургији. А они су у њој тад били виђени као Божији, и онакви какви ће бити на крају историје а не онакви какви су сада. Стога, Православна цивилизација, да наведемо пример Бизантије, није мерљива ни у једном свом сегменту никаквим логичким категоријама иза којих стоји један индивидуални рационализам, као што је то био случај на Западу. Цак ни Бог, у кога су веровали Православни није био један у смислу јединке, индивидуе, већ је био Један у Тројици, а искуство за разумевање и објашњење ове откривене истине била је опет Литургијска заједница. А да не говоримо о Православној уметности која можда најречитије говори и изражава целокупан начин живота који је основан на литургијским темељима, тј. на слободном, љубавном заједништву човека са светом који га је окруживао.

Међутим, запитаће се неко: шта је то, који су то догађаји који су пресудно утицали да се на истоку, у Православљу формира оваква култура и начин живота?

Оно што смо говорили о стварању савремене цивилизације и о њеним коренима у историјским збивањима вази и за Православну Цркву и њен начин живота. Наиме Православни начин живота су такође определили поједини крупни историјски догађаји. Овде можемо навести као пример склоност Јелина ка теорији, на којој основи је и створена Јелинска философија, него тенденцији ка организовању света у такве системе како би он био кориснији за живот човека и његове прохтеве. С тога је Хришћанство на Истоку прихваћено пре свега у форми богослужења, монашког живота и у есхатолошком остварењу спасења света, које подразумева пре чудо Божије, него последицу људске активности.

Међутим, оно што је пресудно утицало на формирање Црквеног начина живота и уопште источне културе то је, да је Исток, за разлику од Запада, Хришћанство примио пре свега као Св. Литургију, као евхаристијски, благодарни скуп, заједницу, око Епископа. На основу Литургије као центра религијског живота Православље је развило целокупну своју теологију, али и читаву културу и начин живљења. На тој основи, ни један човек, а зарад некакве његове посебне

душевне или умне обдарености, није могао, по православном схватању, да представља истину спасења, или живота. То је била заједница, Црква, и то у конкретној својој форми постојања - а то је била Св. Литургија.

Овај догађај, а Св. Литургија је пре свега историјски догађај, поред многих других који су се збили, апсолутно је утицао не само на историју и живот Источне, Православне цркве, већ и на целокупну истоцноромејску цивилизацију.

Последице по свет и човека у једном оваквом Православном начину живота су биле многоструке. Прво, човек је био личност а не анонимна индивидуа, и поред свих негативних девијација које су свакако постојале и у овим цивилизацијама, и као такав није био предмет којим се остваривало неко висе добро које је изван њега самог. Друштвени систем као и живот у целини је био по мери човека. Друго, свет је такође био не један објект кога је требало истражити и искористити а затим одбацити, већ један живи организам, Божји свет, који није могао да постоји без човека, али ни човек без њега. Уопште, живот је схватан као један велики дар Божји, јер нас је Бог довео из небића у биће, нисмо постојали пре него смо постали и нисмо морали по сваку цену да постојимо, Бог нас је из љубави створио и зато је живети била велика радост и поред свих патњи које носи историја.

Међутим, под утицајем западне цивилизације, живот људи и у православним источним земљама данас се битно променио. Томе је допринела и теологија западног типа која не само да је сапостојала са аутентичном Православном теологијом, већ је у последње време добила и превагу над овом другом. Какви су проблеми због тога настали за Црквеног човека на Истоку?

Будући да је Црквени човек истовремено житељ и једног савременог света у његовом животу се неминовно ствара проблем двојнога живота. Једног начина живота који му налазе Православно црквено предање, и другог који диктира савремена цивилизација. Уколико пак, жели да истраје на Црквеном начину живота, док је онај изван Цркве њему неминован, неизоставно се јавља код човека једно схизофрено стање. Оно дели све, па и саму истину живота и постојања на две супротстављене половине: једну светску, савремену и другу Црквену; једну истиниту а другу лажну, у зависности коме се начину приклонити. Очигледно је да до компромиса и сапостојања оваква два начина живота не може доћи, па се излаз из оваквог стања често трази у напуштању или једне или друге, а то опет води у отворену конфронтацију Цркве и света. Међутим, поставља се питање: да ли може да постоји решење за овај проблем, и ако може које је то решење?

ПРАВОСЛАВНИ НАЧИН ЖИВОТА КАО СПАСЕЊЕ СВЕТА

Савремени свет је већ сам створио један зачарани круг из кога се све тезе може извуци. Еколошки проблеми, све мање извора енергије будући да су они прекомерно исцрпљивани и уништавани, појава безброј нових непознатих болести које су управо производ овакве научне медицине, све више угрожавају човека. Многи нагомилани друштвени проблеми међународног карактера, а који су и сами производ потрошачког светског система, озбиљно прете да дефинитивно униште свет. У оваквој стварности ста треба чинити да би се свет спасао? Одустајање од производње нових лекова је исто толико опасно колико и њихово настављање. Производња све нових технологија којом се се ублажити еколошка криза, проузрокује нову. Да ли уопште, питамо се, има начина да свет изађе из кризе у коју је запао?

Једино решење, чини се лежи у промени самих темеља на којима је савремена цивилизација и створена. То свакако није лако; захтева другачије вредновање живота и света, трази један другачији начин живота. А тај другачији начин живота; ма колико неуверљиво звучало, може да понуди једино Православље. Живот који се у своме темељу имати Православну литургију. С тога свако враћање Православном предању, а то и није враћање, то је спасоносни ход напред, представља наду у спасење света.

ПРАВОСЛАВЉЕ - НАДА ЗА БУДУЋНОСТ СВЕТА

Данас, многи непријатељи Цркве, али на жалост и њени пријатељи, желе да Црква остане по страни свих светских проблема. Мисле да Црква не треба да се њима бави да не би изгубила своју суштину. Међутим, сви они заборављају да је суштина Цркве управо у томе да спасава свет. Православна Црква данас, можда више него икада има потребу да се њен глас чује на ширем светском плану. Међутим, њена је одговорност утолико већа сто тај глас треба да носи њено аутентично предање. Предање које управо извире из Литургије и које поставља живот света на литургијским основама, а које скоро да се заборавило и у самој Православној Цркви. Новија физика са својим открићима све више потврђује то Православно литургијско предање које је уткано у ипостас свега сто постоји, и зато је глас Православља готово пресудан у стварању новог начина живота, у циљу спасења света.

Дакле, Православље почевши од свога учења о Богу који је један али није сам већ, слободна и нераскидива Заједница трију Личности најозбиљније може да промени индивидуалистички начин постојања човека. Тиме би оно могло да постави нове темеље постојања и вредновања живота, показујући пре свега да личност човека не може да извире из човека као индивидуе, већ из заједнице са

Другим. И још више од тога, да је та и таква личност основ постојања и саме природе. Поред тога ту је и аскетски, монашки начин живота који једини може излечити савремени свет од његове садашње разорне потрошачке грознице. И да не набрајамо многе друге аспекте Православног живота.

Једном речју, Православље са својим предањем јесте једини прави залог будућности света.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Брига за свет и његово спасење је свештена дужност Православља. Овај свет је заиста Божји свет, и његову историју ствара и Бог, али то Он никад не ради насилно, мимо човека и његове слободе. О овоме најречитије сведочи историја оваплоћења Сина Божијег.

Зато сви они гласови у Цркви који заговарају дизање руку од светских проблема, ма какве природе они били, са објашњењем да треба све то препустити Богу, јер се све збива управо тако како Он хоће, не извиру из православног Предања. Јер у Православљу није само Бог спаситељ света, нити само човек, већ Богочовек.

1 Види Е. Бев, Дух и живот источне Цркве, Сарајево 1991., ст. 155-158.

2 Упореди, Ј. Зизиоулас, Од маске до личности, у "ЕПОПТИА" за новембар, Атина 1982., п.гл. 111.

3 Није нимало случајно сто је Августин први у историји хришћанства који пише "Исповест" дакле, неку врсту самоанализе своје душе. Зато се он с правом може назвати оцем савремене психологије и психоанализе, али и оцем савремених нажалост и, православних духовних исповедника.

4 Стога, и поред мноштва философских система, Западна култура и западни дух представљају у суштини једну јединствену целину.